

Iwonna Lamprecht

SANKCJE ALTERNATYWNE NA TLE PRAWNOPORÓWNAWCZYM

I

Dając możliwość stosowania za ten sam czyn różnych rodzajów kar, sankcje alternatywne są jednym z ważniejszych wyznaczników stopnia represyjności danego ustawodawstwa¹.

Specyfika sankcji alternatywnych rodzi szereg pytań, głównie o charakterze kryminalno-politycznym, z których można przykładowo wymienić następujące: czy i jaki wpływ ma alternatywny typ sankcji na kierunek sędziowskiego wymiaru kary? Czy na wybór kary alternatywnej mają wpływ przede wszystkim okoliczności przedmiotowe, czy też okoliczności podmiotowe? Jakie są wzajemne związki między ustawowym opisem danego przestępstwa a ustawowym zagrożeniem karami alternatywnymi? Czy sankcje alternatywne mogą wydatnie przyczynić się do ograniczenia dominacji kary pozbawienia wolności?

Próba odpowiedzi na postawione pytania znacznie przekroczyłaby jednak ramy jednego artykułu. W związku z tym w niniejszej publikacji zwrócono głównie uwagę na możliwości ograniczania stosowania kary pozbawienia wolności przez wykorzystanie sankcji alternatywnych.

Rozważania prowadzone są z wykorzystaniem metody prawnoporównawczej, która pozwoli zorientować się w tym, czy kształtuje się wspólna świadomość prawna w tej kwestii², a także — jakie są przyjęte sposoby rozwiązań.

¹ W. Mąciór zalicza do wyznaczników stopnia represyjności obok systemu sankcji karnych: zakres penalizacji, ustawowy oraz sądowy wymiar kary (por. *Założenia ustawowego wymiaru kary*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 6).

² Por. M. Ancel, *Znaczenie i metody prawa porównawczego*, Warszawa 1979, s. 12—13.

II

Główne tendencje polityki kryminalnej w odniesieniu do kary pozbawienia wolności znalazły swe odbicie w obradach Kongresów Organizacji Stanów Zjednoczonych. W szczególności trzeba tu wymienić III Kongres Narodów Zjednoczonych w Sztokholmie (9—18 sierpnia 1965 r.) oraz V Kongres Narodów Zjednoczonych w Genewie (1—12 września 1975 r.)³.

W podjętych wówczas uchwałach i rezolucjach apelowano przede wszystkim o:

- ograniczenie do minimum niezbędnego ze względu na ochronę społeczną stosowania kary pozbawienia wolności,
- radykalne ograniczenie długości trwania tej kary,
- rozwijanie środków alternatywnych nie związanych z izolacją sprawcy od społeczeństwa⁴.

W zakresie orzekania środków karnych bez pozbawienia wolności (sentencing alternatives) zalecano w pierwszym rzędzie stosowanie grzywny samoistnej, warunkowego skazania i środków probacyjnych, pracy poprawczej i środków pokrewnych, okresowego pozbawienia wolności w postaci tzw. weekendów penitencjarnych i systemów półwolnościowych.

Problematyka rozwijania stosowania kar nieizolacyjnych była także tematem wielu sympozjów i kongresów międzynarodowych oraz spotkań przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, zarówno państw kapitalistycznych, jak i socjalistycznych⁵. Uznawano, że kara pozbawienia wolności nie stanowi panaceum na przestępczość, a jej wykonanie prowadzi zawsze do powstania szeregu trudności⁶. Kara ta jest potrzebna

³ W III Kongresie ONZ uczestniczyły 1083 osoby, w tym 74 delegacje rządowe z sześciuosobową delegacją polską, a w V Kongresie ONZ brało udział ponad tysiąc osób (w tym 7 z Polski) reprezentujących 91 państw i kilkanaście organizacji międzynarodowych.

⁴ Por. m. in. A. Marek, *Główne tendencje polityki kryminalnej na forum ONZ a reforma polskiego prawa karnego*, „Państwo i Prawo” 1983, nr 1.

⁵ O wynikach tych spotkań informują m. in. *General report by H. Göransson*, „Preparatory Papers” [Haga] 1950, vol. 3; *Strafen ohne Freiheitsentzug und bedingte Verurteilung nach dem sozialistischen Strafrecht*, „Staat und Recht” 1968, H. 1, s. 117—122; „Archives de Politique Criminelle” 1980, T. 4; J. Wąsik, *Kara krótkoterminowego pozbawienia wolności*, Wrocław 1981, s. 92; B. Hołyst, *Alternatywne środki kary pozbawienia wolności*, [w:] *Problematyka współczesnej penitencjarystyki w świecie* (w druku).

⁶ Potrzeba zastąpienia krótkoterminowych kar pozbawienia wolności przez inne środki karne podnoszona była już na pierwszym Kongresie Karnym i Penitencjarnym w Londynie w 1872 r. (por. J. Waszczyński, *Ewolucja środków penalnych w prawie karnym PRL*, „Studia Kryminalistyczne, Kryminologiczne i Penitencjarne” 1974, t. 1, s. 80).

wobec sprawców ciężkich przestępstw, o dużej szkodliwości społecznej, oraz w stosunku do recydywistów. Podkreślano, że wychowawcze znaczenie kar nieizolacyjnych jest ogromne. Wymagają one jednak dużej pracy organizacyjnej ze strony zakładów pracy i sądów, a także znacznej rozbudowy aparatu kontrolno-nadzorczego. Zakres stosowania kary pozbawienia wolności powinien być zawężany, a współczesna polityka kryminalna winna do niej sięgać tylko wówczas, gdy żaden inny środek nie jest możliwy do zastosowania⁷.

Środki alternatywne wobec kary pozbawienia wolności były również przedmiotem rezolucji i zaleceń krajów wspólnoty europejskiej. I tak przykładowo rezolucja (65/1) przyjęta przez Przedstawicieli Ministrów Rady Europejskiej z dnia 22.01.1965 r. zatytułowana: *Wyrok w zawieszeniu, probacja i inne alternatywy uwięzienia* stanowiła, „że kary związane z pozbawieniem wolności powinny być nakładane na przestępców tylko wtedy, gdy są niezbędne dla osiągnięcia celów kary, szczególnie poprzez zabezpieczenie, by przestępstwo nie zostało powtórzone i by przestępca poprawił swe zachowanie”, a dalej: „...zaleca się Rządom rozważenie ustanowienia w ich ustawodawstwach innych środków służących unikaniu uwięzienia, zwłaszcza osób, które popełniły przestępstwo po raz pierwszy...”⁸

Mimo ogólnej zgody co do ujemnych aspektów kary pozbawienia wolności, w praktyce wymiaru sprawiedliwości różnych krajów występują duże rozbieżności w odchodzeniu od niej. Podczas gdy w jednych krajach kara pozbawienia wolności nie przekracza 5—6% ogółu orzeczonych kar, w innych państwach nadal jest ona szeroko wykorzystywana. Do państw, w których kara pozbawienia wolności odgrywa małą rolę, należy Japonia (1,1% ogółu kar) i kraje skandynawskie (3,5%). Zauważalna jest ogólna światowa tendencja do ograniczania tej kary do poziomu nie przekraczającego 10—15%, a w niektórych krajach 20% ogółu stosowanych kar⁹.

Najbardziej radykalną drogą zmniejszania zakresu orzekania kary pozbawienia wolności winna być jej „redukcja” w kodeksie karnym, osiągana przez wprowadzanie do ustawodawstw sankcji bez kary pozbawienia wolności, jak również rozszerzania zakresu sankcji alternatywnych. Tendencje te przybierają różne formy w kodeksach karnych państw socjalistycznych i kapitalistycznych.

⁷ Por. L. Falandysz, *XI Kongres Międzynarodowego Zrzeszenia Prawa Karnego (AIDP)*, „Państwo i Prawo” 1974, nr 12, s. 148.

⁸ *Konferencje, rezolucje, zalecenia dotyczące problematyki penitencjarnej* (wybór tekstów), red. P. Wierzbicki, Warszawa 1985.

⁹ Por. Marek, *Główne tendencje...*, s. 83.

III

Środkami alternatywnymi dla kary pozbawienia wolności w ramach ustawowego wymiaru kary w różnych krajach są przede wszystkim¹⁰:

- grzywna,
- praca poprawcza,
- naprawienie wyrządzonej szkody.

Grzywna.

Mimo że poszukiwanie alternatywnych środków karnych w stosunku do bezwzględnej kary pozbawienia wolności poszło w różnych kierunkach, to jednak najczęściej orzeka się jako karę alternatywną, samoistną karę grzywny. Szczególnie wyraźnie widać to w krajach zachodnioeuropejskich. Karę tę stosuje się wobec 50—85% ogółu skazanych sprawców. W wypadku skazań za przestępstwa i wykroczenia łącznie kara grzywny orzekana jest w 80—90% ogółu skazań (np. w Anglii — 90%, Finlandii — 95%, RFN — 94%, Włoszech — 90%, Szwecji — 86%)¹¹.

Udział kary grzywny w strukturze orzekanych środków karnych w państwach socjalistycznych jest znacznie niższy, mimo iż tę karę przewidują wszystkie socjalistyczne ustawodawstwa. Współczynnik stosowania tej kary nie przekracza w zasadzie 10% orzekanych środków (np. w Bułgarii — 8,9% — w 1974 r., Czechosłowacji — 5% w 1972 r., ZSRR — 3—4% w 1974 r.). Znacznie wyższy procent orzekanej kary grzywny zanotować można w Jugosławii — 35% i na Węgrzech — od 25 do 30% (1974 r.)¹².

Zasady stosowania kary grzywny w poszczególnych krajach przedstawiają się następująco.

Grzywna jest najczęściej stosowanym środkiem karnym w Anglii. Możliwe jest jej wymierzenie w każdym przypadku, chyba że chodzi o morderstwo. W wielu wypadkach grzywna jest jedyną karą przewidzianą za popełnienie przestępstwa. W ustawodawstwie przyjęto jako maksimum grzywny — 1000 £, ale nowsze ustawy przewidują możliwość jej wymierzenia w bardzo dużej wysokości¹³.

W RFN od 1.01.1975 r. wprowadzono zasadę, że skazani na karę pozbawienia wolności poniżej 6 miesięcy w zasadzie nie są osadzani

¹⁰ W Chinach środkiem alternatywnym dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności jest nadzór jako najłagodniejszy środek karny. Możliwość jego wymierzenia występuje w 21 przypadkach (por. K. Krajewski, *Chińska kodyfikacja prawa karnego i procedury karnej*; „Państwo i Prawo” 1983, nr 10).

¹¹ Por. Hołyst, *Alternatywne środki...*

¹² Por. *Ibidem*.

¹³ Por. *Prawo karne niektórych państw Europy Zachodniej (wybrane zagadnienia)*, red. S. Frankowski, Warszawa 1982, s. 297—298.

w zakładach karnych, a jedynie ostrzegani o takiej możliwości (§ 46 St.GB). W ciągu ostatnich 10 lat populacja więźniów w RFN stale się zmniejsza. Rozwijają się inne środki alternatywne dla kary więzienia — głównie stosowanie kar grzywny (w 1966 r. — 66% wszystkich skazań, w 1974 r. — 83%) i warunkowego zawieszenia wykonania kary. W efekcie tego w RFN obniżono koszty polityki kryminalnej — koszt 1 dnia probacji wynosi 30 DM, a 1 dnia więzienia — 52 DM. Zaoszczędzone pieniądze przeznacza się na pomoc rodzinom więźniów¹⁴.

Badania prowadzone w Holandii dały podstawę do twierdzenia, że krótkoterminowa kara pozbawienia wolności nie wykazuje lepszych efektów resocjalizacyjnych niż kara grzywny — stąd szerokie występowanie tej ostatniej w ustawodawstwie holenderskim¹⁵. Podobny stan prawny spotykamy w Grecji i Japonii¹⁶.

W kodeksie karnym Albanii z 1977 r. 24 przepisy na 199 artykułów części szczególnej dopuszczają wymierzenie grzywny alternatywnie z innymi karami. Stanowi to 12% ogólnej liczby podstaw wymierzenia tej kary.

Katalog kar w austriackim kodeksie karnym z 1974 r. jest dość ubogi, albowiem obejmuje on tylko 2 kary zasadnicze — karę pozbawienia wolności i grzywnę. W sprawie o przestępstwo zagrożone karą nie surowszą niż 5 lat pozbawienia wolności sąd uprawniony jest orzec grzywnę w wysokości do 360 stawek dziennych. Orzeczenie grzywny zamiast krótkoterminowej kary pozbawienia wolności jest też możliwe wyjątkowo w razie popełnienia przez sprawcę czynu zagrożonego karą pozbawienia wolności do lat 10 (§ 37)¹⁷.

Jeżeli chodzi o państwa socjalistyczne, to w kodeksie karnym RF SRR z 1960 r. w przepisach części szczególnej występują różne zestawienia kar alternatywnych, z których 1 jest grzywna samoistna. Tytułem przykładu: grzywna w najniższej górnej wysokości (do 20 Rb) występuje alternatywnie z karą pozbawienia wolności do 1 roku i pracą poprawczą do 1 roku (art. 205); grzywna do 50 Rb występuje alternatywnie z karą pozbawienia wolności do 1 roku i z karą pracy poprawczej do 6 miesięcy (art. 236); grzywna do 1000 Rb występuje alternatywnie z karą pozbawienia wolności do 10 lat (art. 84). W części szczególnej kodeksu karnego RF SRR 67 artykułów na 211 dopuszcza wymierzenie grzywny alternatywnie z innymi karami. Podstawy ustawodawstwa karnego ZSRR (art. 27) wprowadziły zakaz zamiany grzywny na

¹⁴ Por. Hołyst, *Alternatywne środki...*

¹⁵ Por. A. Heijder, *Polityka kryminalna w Holandii*, „Nowe Prawo” 1981, nr 6, s. 117.

¹⁶ Por. Wąsik, *Kara...*, s. 87.

¹⁷ Por. L. Sługocki, *Kara grzywny samoistnej*, Warszawa 1984, s. 36—42.

karę pozbawienia wolności. W związku z tym, grzywna w razie jej nieuiszczenia podlega zamianie na pracę poprawczą bez pozbawienia wolności.

W kodeksie karnym Jugosławii z 1976 r. grzywna przewidziana jest alternatywnie z karą więzienia do 1 roku (art. 218, 219, 252). W ramach sędziowskiego wymiaru kary, przy istnieniu okoliczności łagodzących, sąd może orzec grzywnę, gdy czyn karalny zagrożony jest karą więzienia bez oznaczenia dolnej granicy tej kary (art. 43 pkt 5).

W Rumunii (kodeks karny z 1968 r.) grzywna występuje alternatywnie z karą więzienia do 3 miesięcy (art. 205), do 1 roku (art. 217), do 2 lat (art. 213).

Kodeks karny Bułgarii z 1968 r.¹⁸ przewiduje grzywnę alternatywnie z karą pozbawienia wolności (nawet do 5 lat) lub pracą poprawczą. Charakterystyczne jest przy tym, że nie spłacona grzywna nie może być zamieniona nie tylko na karę pozbawienia wolności, ale także na żadną inną karę. Nie ma więc kary zastępczej. Ta swoista cecha bułgarskiego prawa karnego czyni z grzywny karę *par excellence* wolnościową¹⁹.

W części szczególnej kodeksu karnego NRD z 1968 r. 78 sankcji na 199 dopuszcza wymierzenie kary grzywny jako kary alternatywnej. Stanowi to 39,20% ogółu przepisów, na podstawie których można wymierzyć karę²⁰.

Praca poprawcza.

W kodeksie karnym RFSSRR oraz w Bułgarii praca poprawcza jest jedną z kar przewidzianych w ramach sankcji alternatywnych. Występuje ona alternatywnie z karą pozbawienia wolności bądź z karą grzywny.

W kodeksie karnym Albanii spotykamy karę wychowania przez pracę. Stanowi ona środek alternatywny dla grzywny lub pozbawienia wolności, np. grzywna do 500 lek, wychowanie przez pracę lub pozbawienie wolności do 1 roku (art. 170)²¹.

W kodeksie karnym Włoch, Francji, Danii występuje wykonywanie obowiązkowej pracy na cele publiczne²².

¹⁸ Kodeks ten był wielokrotnie nowelizowany: w 1968 (2 zmiany), 1969, 1973, 1974, 1975, 1977, 1978, 1979 i 1982 r.

¹⁹ Por. B. Kunicka-Michalska, *Grzywna w prawie karnym i polityce karnej Bułgarii*, Wrocław 1985, s. 19.

²⁰ Por. Sługocki, *Kara grzywny...*, s. 36—42.

²¹ Por. *ibidem*, s. 41.

²² Por. J. Górny [rec.], *Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate im deutschen und ausländischen Recht*, red. H. H. Jescheck, „Państwo i Prawo” 1986, nr 4.

Naprawienie wyrządzonej szkody.

Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem uznawane jest w części państw zachodnich za samodzielny środek karny. Jest to nowy środek oddziaływania poprawczego stosowany coraz szerzej w świecie. Zwraca się uwagę, że rekompensata nie ogranicza się do odszkodowania pieniężnego, lecz dotyczy również ustanowienia pozytywnych stosunków pomiędzy poszkodowanym a przestępcą, i że ma to istotną wartość dla resocjalizacji przestępcy. Może ona wzmocnić samoocenę i samokontrolę przestępcy²³. Środek ten, jako alternatywny dla kary pozbawienia wolności, spotykamy m. in. w ustawodawstwie Wielkiej Brytanii, RFN, Meksyku²⁴.

IV

Dla wielu ustawodawstw karnych charakterystyczne są tendencje do rozszerzania zakresu sankcji alternatywnych. I tak dla przykładu, nowelizacja kodeksu karnego RF SRR w 1982 r. polegała przede wszystkim na ograniczeniu zakresu stosowania kary pozbawienia wolności, a co za tym idzie — przekształceniu wzajemnej proporcji między tą karą a środkami nieizolacyjnymi. Kara pozbawienia wolności nie powinna być stosowana, w myśl ogólnego założenia, gdy cele karania mogą być osiągnięte przez zastosowanie innych form resocjalizacji. W związku z tym wyeliminowano w ogóle z niektórych sankcji karę pozbawienia wolności oraz wprowadzono do wielu innych karę pracy poprawczej i grzywny jako alternatywną wobec pozbawienia wolności (np. karę pracy poprawczej do 2 lat wprowadzono do sankcji, gdzie figurowała tylko kara pozbawienia wolności). Tym przemianom towarzyszył proces nadawania środkom nieizolacyjnym nowego, bardziej dolegliwego dla skazanego, charakteru. Uważa się, że wynika to z faktu, że mają one być traktowane jako środki alternatywne wobec kary pozbawienia wolności²⁵.

W RFN panuje daleko posunięty krytycyzm w stosunku do krótkoterminowej kary pozbawienia wolności (do 6 miesięcy). Według

²³ Por. Hołyst, *Alternatywne środki...*

²⁴ Por. Wąsik, *Kara...*, s. 57.

²⁵ Por. A. B. Sacharow, *Pierspiektivy razwitiia sowietskogo ugołownogo prava*, „Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo” 1983, № 7, s. 79—88; N. E. Kuzniecowa, *Nowoje ugołownoje zakonodatelstwo i jego nauczno-praktičeskoje znaczenie*, „Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo” 1984, № 1, s. 73; E. Bieńkowska, *Nowelizacja z 1982 r. kodeksu karnego RF SRR*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 11.

dyrektyw kodeksu karnego, karę taką można orzec tylko w wyjątkowych wypadkach, gdy jest to niezbędne²⁶.

W Holandii prawo karne dopuszcza możliwość stosowania grzywny za każdy rodzaj przestępstwa. Nie ma przestępstw, których popełnienie pociągałoby za sobą obligatoryjne zastosowanie kary typu izolacyjnego²⁷.

Należy podkreślić, że niektóre ustawodawstwa przewidują sankcje alternatywne bez kary pozbawienia wolności. Na przykład w kodeksie karnym RF SRR pewne typy przestępstw zagrożone są jedynie karą grzywny w alternatywie z karą pracy poprawczej, np. grzywna do 30 Rb albo praca poprawcza do 6 miesięcy (art. 135); grzywna do 50 Rb albo praca poprawcza do 6 miesięcy (art. 184)²⁸.

W kodeksie karnym Albanii sankcje alternatywne bez kary pozbawienia wolności zbudowane są z trzech kar pozostających w alternatywie np. grzywna do 500 lek, nagana społeczna albo wychowanie przez pracę (art. 222)²⁹.

W prawie bułgarskim szereg przestępstw zagrożonych jest wyłącznie karami nie polegającymi na pozbawieniu wolności (z reguły jest to kara pracy poprawczej w alternatywie z grzywną). Z myślą o poszerzeniu w praktyce korzystania ze środków wolnościowych podniesiono dotychczasowe minimum kary pozbawienia wolności jako rodzaju kary z 1 miesiąca na 3 miesiące (art. 39 ust. 1 k.k.)³⁰.

V

Na gruncie polskiego kodeksu karnego, przy występujących 20 typach sankcji, sankcje alternatywne stanowią 8 typów sankcji i tworzą zagrożenie ustawowe 61 przestępstw (22% wszystkich przestępstw). W przypadku zbrodni, przy występujących 7 typach sankcji, sankcje alternatywne stanowią aż 6 typów sankcji, co tworzy zagrożenie ustawowe 20 typów rodzajowych zbrodni (61% wszystkich zbrodni). Jeżeli natomiast chodzi o występki, sankcje alternatywne tworzą 2 typy sankcji i odnoszą się do 41 typów rodzajowych występków (17% wszystkich występków).

²⁶ Por. I. Andrejew, [wstęp do:] *Prawo karne niektórych państw...*, s. 8.

²⁷ Por. Heijder, *Polityka...*, s. 115.

²⁸ Por. Sługocki, *Kara grzywny...*, s. 36.

²⁹ Por. *ibidem*, s. 41.

³⁰ Por. B. Kunicka-Michalska, *Zmiany w bułgarskim kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 5, s. 67.

Sankcje alternatywne są tworzone ze wszystkich kar zasadniczych, jednakże sędzia ma do wyboru nie zawsze ten sam układ rodzajów i wielkości kar. Najczęściej spotykanym typem sankcji alternatywnej jest kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 2 lat, kara ograniczenia wolności od 3 miesięcy do 2 lat albo grzywna od 20 000 do 50 000 zł (25 sankcji). Najrzadziej natomiast występują sankcje: kara pozbawienia wolności od lat 10 do 15 albo kara śmierci (alternatywnie kara 25 lat pozbawienia wolności — 2 sankcje); kara pozbawienia wolności od 3 do 15 albo 25 lat (2 sankcje)³¹.

Polski ustawodawca nie przewidział żadnego typu sankcji bez kary pozbawienia wolności. Kara ta występuje bądź jako jedyne ustawowe zagrożenie, bądź też jako jedna z kar w ramach sankcji alternatywnych. Tak zwane „wolnościowe” rodzaje kar, w trybie zwykłym (bez stosowania art. 54, 55 i 57) mogą być wymierzane tylko w ograniczonym zakresie. W przypadku bowiem występów, sankcje alternatywne tworzą 2 typy sankcji i odnoszą się do 41 typów rodzajowych występów (17% wszystkich występów).

VI

Ukształtowanie ustawowego wymiaru kary w kodeksach różnych państw wpływa m. in. na rozmiary populacji więziennej. Wielkość tej zbiorowości, choć ulega zmianom, niekiedy nawet znacznym, ma jednak w Polsce wyraźną tendencję do pozostawania w granicach 250—300 osób na 100 tys. ludności. Oznacza to — jak zauważył J. Jasiński³² — że w okresie ostatniego 30-lecia stale co trzech- czterechsetny obywatel przebywa u nas w zakładzie karnym. Należy sobie uświadomić, że liczba przebywających w Polsce w zakładach karnych będzie się jeszcze systematycznie powiększać w związku z funkcjonowaniem ustawy z dn. 10.05.1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej (Dz.U. nr 23, poz. 101). Można mieć uzasadnione wątpliwości, czy samoistna grzywna sięgająca górnych granic przewidzianych przepisami tej ustawy będzie spłacana. Formą jej wykonania będzie w związku z tym zastępcza kara pozbawienia wolności³³.

³¹ Szerzej na ten temat por. I. Lamprecht, *Sankcje alternatywne jako problem ustawowego wymiaru kary w kodeksie karnym*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1985, Folia iuridica 22.

³² Por. J. Jasiński, *Punytywność systemów karnych (kontynuacja)*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 6, s. 62.

³³ Szerzej na ten temat por. Sługocki, *Kara grzywny...*, s. 264—265.

Podane wielkości są bardzo wysokie i wynikają w dużej mierze z preferowania kary pozbawienia wolności na gruncie ustawowego, jak i sądowego wymiaru kary.

Rozmiary populacji uwięzionych w innych państwach socjalistycznych są zróżnicowane. Do grupy państw o wyższym poziomie uwięzionych zalicza się, obok Polski, Czechosłowację, NRD, ZSRR. Do grupy o niższym poziomie należą Bułgaria, Węgry, Jugosławia. Przeciętna wielkość populacji więziennej w krajach socjalistycznych kształtuje się jednak na poziomie 150 osób na 100 tys. ludności.

Jeżeli chodzi o europejskie państwa kapitalistyczne, to różnice występujące między tymi krajami są bardzo wydatne (np. w Austrii populacja więzienna jest 4-krotnie większa niż w Holandii). Średnia jednak populacja więzienna, w całej grupie zachodnich państw europejskich, kształtuje się na poziomie 60—70 osób na 100 tys. ludności³⁴.

Polski system karny należy zatem do najbardziej punitywnych w Europie. W wyniku wieloletniej ewolucji systemu karania doszło do tego, że w europejskich krajach populacja więzienna w stosunku do liczby ludności jest znacznie mniejsza niż w Polsce. Na podkreślenie zasługuje przy tym to, że nadal podejmowane są tam wysiłki w kierunku dalszego jej zmniejszania³⁵.

VII

Uwagi komparatystyczne dotyczące sankcji alternatywnych w konfrontacji ze stanem prawnym obowiązującym w tej mierze w Polsce ujawniają aktualność stwierdzenia, jakie 13 lat temu uczynił J. Jasiński analizując system zagrożeń karą pozbawienia wolności. „Czeka nas długa i mozolna droga stopniowego obniżania poziomu punitywności systemu karnego. Na tle analogicznych systemów, którymi moglibyśmy go porównać, rysuje się on jako mający cechę surowości zaznaczoną bardzo dobitnie [...]. Trzeba będzie sobie ponownie uświadomić, że w katalogu kar zasadniczych pozbawienie wolności stosowane bezwzględnie jest (poza karą śmierci) karą zawierającą w sobie ładunek największy dolegliwości. W imię czego miałyby się dozować tę dolegliwość niektórym spośród współobywateli w sposób przekraczający najniższą miarę niezbędną dla osiągnięcia społecznych zadań wymiaru sprawiedliwości?”³⁶.

³⁴ Por. Jasiński, *Punitywność...*, s. 53 i 62—63.

³⁵ Por. na ten temat: *Prawo karne niektórych państw...*, s. 376—377.

³⁶ J. Jasiński, *Punitywność systemów karnych. Rozważania nad zakresem, formami i intensywnością penalizacji*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 35, s. 58—59.

Wydaje się, że wnioski płynące z całości poczynionych rozważań winny iść tylko w jednym kierunku, a mianowicie ograniczenia stosowania kary pozbawienia wolności na rzecz środków nieizolacyjnych. Należy wykorzystać w tym przedmiocie doświadczenia innych państw, zalecenia ONZ, wyniki konferencji międzynarodowych itp. Chodzi o to, aby to co w innych krajach jest od dawna rzeczywistością nie pozostawało w Polsce ciągle w sferze postulatów *de lege ferenda*.

Instrumentem mogącym wydatnie przyczynić się do ograniczenia dominacji kary pozbawienia wolności są sankcje alternatywne. Ten typ sankcji ma bowiem — jak wykazują badania³⁷ — wyraźny wpływ na kierunek sędziowskiego wymiaru kary. Należy jednak w tym celu:

- 1) wprowadzić do kodeksu karnego ogólną normę preferującą środki wolnościowe. W rozdz. VII zatytułowanym *Wymiar kary* winien znaleźć się przepis stwierdzający, że wymierzając karę sąd powinien przede wszystkim stosować środki wolnościowe, gdy jest to możliwe ze względu na stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu³⁸. Priorytet kar bez pozbawienia wolności został wprowadzić ustalony przez Wytyczne z 30.05.1979 r. w sprawie wymiaru kary za przestępstwa zagrożone przemiennie zasadniczą karą pozbawienia wolności, ograniczenia wolności lub grzywny, lecz nie zastąpi to ustawowego uregulowania³⁹;

- 2) rozszerzyć występujący w kodeksie karnym katalog sankcji alternatywnych na większą liczbę przestępstw nieumyślnych (aktualnie w kodeksie karnym występuje tylko 6 występów nieumyślnych o sankcjach alternatywnych)⁴⁰, jak również na te czyny, przy których przewidziana jest krótkoterminowa kara pozbawienia wolności o znacznej rozpiętości między minimum i maksimum kary;

- 3) przełamać konserwatywną regułę zagrożenia w kodeksie karnym każdego przestępstwa karą pozbawienia wolności, a zatem wprowadzić typ sankcji alternatywnej opartej na środkach nieizolacyjnych;

- 4) rozszerzyć zakres stosowania grzywny samoistnej jako środka alternatywnego dla kary pozbawienia wolności, tam, gdzie charakter przestępstwa na to zezwala;

³⁷ Por. B. Mąkosa, *Ustawowy i sędziowski wymiar kary za przestępstwa nieumyślne*, „Państwo i Prawo” 1979, nr 4.

³⁸ Taki postulat zgłosił Sługocki, odnośnie do samoistnej kary grzywny (*Kara grzywny...*, s. 256).

³⁹ Por. M. Cieślak, *O wytycznych Sądu Najwyższego w sprawie wymiaru kary za przestępstwa zagrożone alternatywnie...*, Warszawa 1981; J. Waszczyński, glosa do Wytycznych Sądu Najwyższego w sprawie wymiaru kary za przestępstwa zagrożone alternatywnie..., „Państwo i Prawo” 1980, nr 5.

⁴⁰ Występki nieumyślne o sankcjach alternatywnych są stypizowane w następujących przepisach k.k.: art. 156 § 3, 160 § 3, 163 § 2, 191 § 2, 246 § 3, 257 § 2.

5) wprowadzić ogólną zasadę dostosowania kary grzywny do wysokości zarobków ludności (a nie ruchu cen i poziomu inflacji). Warto by zatem sięgnąć do wzorów innych państw, szczególnie socjalistycznych, w których wysokość grzywien pozostaje w proporcji do przeciętnych zarobków⁴¹. W przeciwnym wypadku grzywna przestanie być środkiem alternatywnym dla kary pozbawienia wolności, albowiem prowadzić będzie do zastępczej kary pozbawienia wolności, a więc uzyska się efekt odwrotny od zamierzonego.

Wpłynęło do Redakcji
„Folia iuridica”
w czerwcu 1986 r.

Katedra Prawa Karnego UŁ

Iwonna Lamprecht

ALTERNATIVSANKTIONEN IN VERGLEICHENDER SICHT

Alternative Sanktionen bilden einen besonderen Typus der Sanktion, der die Anwendung verschiedenartiger Strafen ermöglicht. Damit ist die Verzichtshaltung auf Freiheitsstrafe verbunden, welche prinzipielle Bedeutung in der Strafpolitik hat. Die Grösse der Gefängnispopulation ist in Polen ausnahmsweise hoch, was sich aus Realisierung der Strafpolitik ergibt, vor allem die Bevorzugung der Freiheitsstrafe, ohne andere Strafmassnahmen zu benutzen.

Das polnische Strafsystem gehört den punitivsten in Europa. Die Erfahrungen der anderen Staaten, Empfehlungen der Organisation der Vereinten Nationen, Ergebnisse der internationalen Konferenzen u.s.w., weisen auf die Begrenzung der Anwendung der Freiheitsstrafe, zugunsten der nicht isolierten Massnahmen im Kampf mit Kriminalität; auch Alternative Sanktionen können dazu dienen.

Zu diesem Zweck soll eine allgemeine Norm ins Strafgesetzbuch eingeführt werden, die die Freiheitssmassnahmen an der Spitze stellt; ferner die Erweiterung der alternativen Sanktionen, der Durchbruch der konservativen Regel als Bedrohung jeder Straftat mit Freiheitsstrafe, und die Erweiterung der Anwendung der Verurteilung zu einer selbständigen Geldstrafe, die dem Lohn der Bevölkerung angepasst ist.

⁴¹ Sługocki, *Kara grzywny...*, s. 127.

